

På vindlande vägar genom skolan

Lisbeth Lundahl

Institutionen för Tillämpad
Utbildningsvetenskap

UMEÅ UNIVERSITET

Ofullständig grundskole- respektive gymnasieutbildning

Läsåret 2022/23 saknade cirka 15% av eleverna som lämnade grundskolan behörighet till något nationellt gymnasieprogram. Nästan samtliga fortsatte till ett av fyra introduktionsprogram.

Cirka 80% av *samtliga* elever som påbörjade gymnasieutbildning 2018 hade gymnasieexamen eller studiebevis 2022, dvs inom fyra år. Men 20 procent hade en ofullständig gymnasieutbildning.

(Skolverket 2023)

Faktorer bakom ofullständig utbildning

Risken för att lämna skolan med kort och ofullständig utbildning ökar

- om eleven har svaga skolprestationer, funktionshinder, ohälsa eller missbruk, eller omfattande arbete vid sidan av studierna (***individrelaterade riskfaktorer***)
- om eleven kommer från familjer med knappa ekonomiska resurser och kortvarig utbildning, och/eller om det förekommer fysisk och psykisk ohälsa eller missbruk. Att vara barn till föräldrar med migrantbakgrund har samband med ofullständiga studier, men hänger till stor del samman med föräldrarnas bristande ekonomiska, utbildnings- och andra resurser (***sociala och relationsfaktorer***)
- om eleven lever i ett grannskap eller lokalsamhälle med låg utbildningsnivå, hög arbetslöshet och fattigdom. Till skolrelaterade kontextfaktorer hör otillräckligt lärar-/ annat professionellt stöd och mobbning (***kontextfaktorer***)

Gonzales-Rodriguez m fl (2019), Grönqvist & Niknami (2020), Ripamonti m fl (2018)

Empiri från två forskningsprojekt om unga på riskfyllda utbildningsbanor

”Osäkra övergångar” – unga utan avslutad gymnasieutbildning

- flera större enkätundersökningar, intervjuer med 45 beslutsfattare i 20 kommuner, registerdata

- intervjuer med 100 unga vuxna (21 – 22 år) i samma kommuner

Totalt 145 intervjupersoner

”Att komma vidare” – unga utan behörighet för 3-årig gymnasieutbildning och stödet de får på introduktionsprogram

- enkätundersökning bland skolpersonal i alla landsbygds-, småstads- och pendlingskommuner nära storstad. Statistiska data.

- fallstudier i 6 kommuner av samma slag, Intervjuer med lokala beslutsfattare och med skolpersonal och elever i åk 9 samt på två introduktionsprogram – Individuellt Alternativ (IA) och Språkintroduktion (Sprint).

Totalt ca 160 intervjupersoner (därav ca 100 elever).

Ett sätt att beskriva introduktionsprogram på

Utbildning för ungdomar som hamnar i skarven mellan grundskola och ett treårigt nationellt gymnasieprogram. Syftet är att ge stöd för att kunna övergå till sådana gymnasieprogram, annan utbildning eller arbete.

Utgör organisatoriskt en del av gymnasieskolan, vilket är ovanligt internationellt.

Den del av utbildningssystemet som har den minsta statliga styrningen och ger lokala aktörer den största friheten att anpassa utbildningen till elevernas behov.

Fyra varianter, varav Individuellt Alternativ (IA) idag är den med flest elever. Språkintröduktion (Sprint) kommer däreft.

Hur går det för eleverna på IA och Sprint?

Etableringsstatus 2021, fem år efter avslutade gymnasiestudier (läsåret 2015/16)

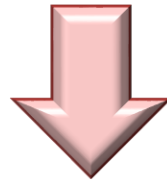
Andelar (%)

IM	Etablerad ställn på arbetsmarkn	Osäker ställn	Svag ställn	Högsk-studier	Andra studier	UVAS*
Individuellt alternativ	18	7	15	3	21	36
Språk-introduktion	27	10	14	6	27	16

*UVAS – Unga som varken arbetar eller studerar

Ungas utbildningsbanor i 8 europeiska länder*

Fem slags banor med avseende på “*glapp*” eller avbrott i utbildningsgången, *graden av valmöjligheter* och kompromisser de unga behöver göra samt *initiala destinationer* efter den grundläggande utbildningen.

(1 – 4) Kontinuerliga och diskontinuerliga studieinriktade respektive yrkesinriktade banor, samt

(5) kompensande och kompletterande (*remedial and intermediate trajectory*).

Vi fann att denna analytiskt borde delas upp i två skilda banor.

**Vad berättar
ungdomarna
om sina
utbildningsbanor och
stödet de fick?**

UMEÅ UNIVERSITET

Intervjuer med unga vuxna utan fullständig gymnasieutbildning: Ungdomsskolan i backspegeln

- I många fall präglad av ett flertal **miljöbyten**, i regel utanför de ungas egen kontroll och som ofta påverkade dem negativt.
- **Valet mellan program och skolor var** förvirrande och svårt, och många hade ingen aning om vad de skulle välja. Valet styrdes av slumpen eller av kompisar i högre grad än för andra unga.
- Nedåtgående spiral av **negativa skolerfarenheter** som resulterade i minskat självförtroende och motivation. Inlärnings svårigheter och andra studieproblem, att bli behandlad som annorlunda av kamrater och lärare, och mobbning är framträdande teman i deras berättelser.
- **Specialundervisning och annat stöd** avtog ju längre fram i skolgången de unga kommit, och speciellt på gymnasiet förväntades de vara motiverade och självstyrande. Påfallande ofta diagnos först sent under skolåren eller därefter.
- **Familjen:** ofta med problem, men sågs i regel som främsta stöd. Frekvent brist på olika slags kapital: splittrade hem, dålig ekonomi, låg utbildning, ohälsa, missbruk. Unga med migrationsbakgrund: bilden delvis annorlunda.

Unga på introduktionsprogram: delvis skilda utbildningsbanor

Kompenserande/rehabiliterande (till stor del IA-elever)

Mycket heterogen grupp.

I regel har man stora luckor i skolgång och betyg. Man berättar ofta om funktionsnedsättning och sjukdom, social utsatthet, hög frånvaro och många uppbrott, t ex skilsmässor flyttningar och skolbyten.

Många känner sig annorlunda och utanför, att de inte passar in i skolan och kamratgruppen.

Man skyller oftast skolmisslyckandet på sig själv.

Modesta livs- och utbildningsambitioner

Kompletterande (till stor del Sprint-elever)

Mycket heterogen grupp.

Beskriver inte själva några skolmisslyckanden utan ser sig som ”vanliga” elever men som behöver komplettera med svenska och andra ämnen

Ofta mycket studiemotiverade, vill snabbt komma vidare. *”Det gäller att kämpa”* är ett återkommande uttryck.

Ofta tankar om högskolestudier på sikt

Flykt från hemlandet innebär ett stort avbrott, erfarenheter av krig och förtryck – men också hopp om ett bättre liv.

Ovissheten om att få uppehållstillstånd – en fråga som beskrivs i termer av liv eller död - påverkar negativt.

Elever om tiden på IA och Sprint

Oftast mycket positiva erfarenheter

- Undervisning som är anpassad efter elevernas kunskaper och förutsättningar
- Undervisning i mindre grupper, individuellt stöd
- Engagemanget, det relationella och emotionella stödet från lärare, vägledare och annan personal

- Viktigt att känna sig förstodd i situationen med skolsvårigheter

Det som jag tyckte var bra, det var ju läraren (...) som verkligen kämpade och gjorde så att vi klarade den här svenskan. Och att hon var ju lite så här sträng, men hon var ju också så här pedagogisk. Alltså hon visade hur vi skulle göra. (---) den här skolan är min första roliga skola jag har varit. (Rani, Pendlingsgymn 2)

Lärarna är väldigt bra tycker jag, dom informerar bra, dom kollar så man verkligen förstår och dom märker – En lärare som jag tycker väldigt mycket om hon märker verkligen på vissa elever om dom kanske är ledsen eller om dom är irriterad, trött, inte motiverad så då brukar hon fråga hur är det? Vill du åka hem, vill du plugga hemma i stället? (Sara-Lina, Landsbygdsgymnasium 2)

De vill bra för mig. De hjälper mig mycket. Jag tycker de är så snälla, så bra, jag har aldrig haft såna lärare. (Sofia, Pendlingsgymnasium 1)

Jag hade mina en och halv bästa år, ska jag säga. (---) Alltså allting, kompisarna, lärarna (Ketifa, Landsbygdsgymnasium 2)

Att gå vidare till ett nationellt program

Steget till ett nationellt program upplevdes som stort både av Sprint- och IA-elever:

- Längre dagar
- Fler ämnen
- Högre tempo
- Större klasser och mindre stöd/kontakt med lärare

Men också

- Anpassningar av olika slag
- Karaktärsämnen uppskattades

(elevintervjuer ”Att komma vidare”)

Vad var det vi fann?

UMEÅ UNIVERSITET

Stödet för att komma vidare

Stödet på Sprint och IA, som de unga beskriver det, **ligger oftast väl i linje med vad forskning identifierat som centralt** för att eleverna ska bygga upp och förstärka självförtroende, motivation och lärande (se bilaga):

- Helhetsansats, anpassning till de enskilda elevernas kunskaper och behov,
- undervisning i smågrupper och små klasser, engagerade och lyssnande lärare, vägledare och annan personal
- aktivt arbete med att stärka ungas känsla av tillhörighet och trygghet i skolan
- nära samarbete mellan skola, föräldrar med flera viktiga aktörer.

Stödet för att komma vidare

Eleverna **kontrasterar ofta stödet** de fått på IA och Sprint mot sina mer negativa erfarenheter i grundskolan respektive skolan i sina ursprungsländer, och mot den krävande miljön på de nationella programmen.

Det finns **stora variationer** i utformningen av IM. De är relaterade till behovet av att svara mot de ungas mycket skiftande behov och förutsättningar, men också till skiftande lokala förutsättningar och ambitionsnivåer.

Det är centralt med **samverkan** inom IM och mellan IM och grund-, gymnasieskola resp. vuxenutbildning för att unga ska få rätt stöd för att gå vidare. Men samverkan försvåras i sht i befolknings- och skoltäta regioner.

Vi vill särskilt peka på vikten av

- ett närvarande ledarskap som ger personalen förutsättningar för arbetet på IM och frihet och förtroende att utforma detta,
- väl tilltagen tid för karriärvägledning och karriärundervisning, som är särskilt väsentligt för ungdomar inför och i riskfyllda övergångar,
- att förbättra möjligheterna för elever att följa delar av nationella program parallellt med IM
- att utveckla kontakterna med det lokala arbetslivet
- att satsa mer på att bygga upp hållbara överlämningsrutiner och ökad kompetens att ge rätt information till mottagande instans
- att grundligt analysera arbetssätten inom de reguljära utbildningarna. Kan erfarenheterna från IM vara till gagn för alla elever?

**Slutord:
Några råd från de
unga vuxna**

UMEÅ UNIVERSITET

Vad de unga skulle råda en 16-åring

Skulle säga att det finns ett bra liv som du inte kan se för du vet bara om detta livet som finns just nu. Alltså det finns många fler verkligheter än den jag finns i. Det hade jag velat säga. Det visste man inte då, alltså att det finns bra liv, det finns bra känslor man kan känna som man inte vet finns. (Jonna)

Ja, försök att ta hjälp av lärarna. De är lärare men de är människor också. De är inte robotar som man inte vågar säga något till. Ta hjälp av lärarna och berätta er framtid. (Edin)

Ja plugga som en idiot, gymnasiet går före dina vänner och nästan före din familj liksom.(---) För annars kommer det komma och bita dig i arslet när du blir i min ålder. (Peter)

(Intervjuer med unga vuxna med ofullständig gymnasieskola)

Råd till de vuxna i skolan

Lyssna mer. Försöka att hjälpa verkligen, ända in i det sista. (---) Vi är liksom, vi är inte vuxna, vi är inte barn heller, men vi vill ju ha hjälp. Vi vill ju ha en vägledning någonstans. De är ju ändå vuxna och de skulle kunna hjälpa oss att liksom, men de måste ju ändå respektera oss så som vi respekterar dem. (Saga)

Bilaga: Internationella kunskapsöversikter om stöd för unga på riskfyllda utbildningsbanor

Studie	Fokus	Stödjande insatser
Freeman & Simonsen (2015), systematisk kunskapsöversikt	Policy o åtgärder för fullständig gymnasieutbildning	* Helhetstänkande som innefattar individ-, undervisnings- och skolnivå * sätts in tidigt
Keppens & Spruyt (2020) systematisk kunskapsöversikt	Förebygga skolfrånvaro, befrämja skolnärvaro	* syftar till att stärka elevens känsla av samhörighet med skolan * välutvecklat samarbete med föräldrar, andra viktiga aktörer * gemensamma mål för åtgärderna * flera olika komponenter, relaterade till elevernas behov * tid att utveckla och genomföra åtgärderna
Nouwen m fl (2016). Analys av åtgärdsprogram i EU-länder	Åtgärder inom ramen för den reguljära skolan resp. alternativa lärmiljöer för att färre elever ska lämna skolan i förtid.	<i>Reguljära skolan:</i> * behovsrelaterad helhetsansats * uppmärksammar tidiga tecken på distansering från skolan <i>Alternativa lärmiljöer:</i> * hög grad av flexibilitet (organisatorisk-, undervisnings-, personlig) * investering i känslomässiga band mellan elever – personal * individualiserat lärandestöd, små grupper, hög personaltäthet
O’Gorman m fl (2016) Kunskapsöversikt. Fokus på ungas erfarenheter av alt lärmiljöer	Faktorer i de alternativa lärmiljöerna som bidrar till att elever vill stanna kvar i skolan	* skolan som en trygg plats, vilket möjliggör fokus på lärandeuppgifter * stark känsla av tillhörighet, identifikation med skolan * erkänsla av olika elevgruppers skiftande kulturer * personal som engagerar sig i eleverna * eleverna känner sig respekterade

Referenser

- González-Rodríguez D, Vieira M J and Vidal J (2019) Factors that influence early school leaving: A comprehensive model. *Educational Researcher* 61(2): 214–230.
- Freeman, J, & Simonsen, B (2015). Examining the impact of policy and practice interventions on high school dropout and school completion rates: A systematic review of the literature. *Review of Educational Research*, 85(2), 205–248.
- Grönqvist, & Niknami, S. (2020). *Studiegapet mellan inrikes och utrikes födda elever*. SNS Förlag.
- Keppens, G, & Spruyt, B (2020). The impact of interventions to prevent truancy: A review of the research literature. *Studies in Educational Evaluation*, 65, 100840.
- Lundahl, L, Lindgren, J, Rosvall, P-Å & Sundelin, Å (2023). *Att komma vidare. Introduktionsprogram som stöd för unga i riskfyllda övergångar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nouwen, W, Van Praag, L, Van Caudenberg, R, Clycq, N, & Timmerman, C (2016). School-based prevention and intervention measures and alternative learning approaches to reduce early school leaving. *RESL.eu Publication No. 3*. Centre for Migration and Intercultural Studies, University of Antwerp.
- O’Gorman, E, Salmon, N, & Murphy, C-A (2016). Schools as sanctuaries: A systematic review of contextual factors which contribute to student retention in alternative education. *International Journal of Inclusive Education*, 20(5), 536–551
- Ripamonti E (2018). Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary, International Empirical Research, *Adolescent Res Rev* 3:321–338.
- Walther, A, Warth, A., Ule, M & du Bois-Reymond, M (2015) ‘Me, my education and I’: constellations of decision-making in young people’s educational trajectories, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 28:3, 349-371.